

Tóth Eszter Zsófia

„Mi lesz akkor, ha meggyökerezek?”

A vándorlás és a visszavándorlás megéleltörténetei munkásnők életút-elbeszéléseiben

A NŐK MIGRÁCIÓJA A TÖRTÉNETI IRODALOMBAN

A vidéki származású, képzetlen női munkaerő bevándorlása a második világháború utáni Budapestre viszonylag elhanyagolt területe a társadalomtörténeti kutatásoknak. A migrációkutatásokból közismert tétel, hogy a nők eltérő módon integrálódnak a helyi társadalomba, mint a férfiak. A bevándorló nők sikeres társadalmi beilleszkedésük kulcsaként ábrázolják, hogy férjhez mennek, majd gyereket szülnek, de jelentőséget tulajdonítanak elbeszéléseikben a sikeres munkahelyi integrációnak is.

A női bevándorlókat korábban úgy ábrázolták, mint akik pusztán követik a városba a szülőföld elhagyása mellett döntő férfiakat. Ebben a kontextusban a nők a migrációs folyamat áldozataiként tűnnek fel, mint akiknek nem volt beleszólásuk az apjuk vagy férjük által hozott döntésbe.¹ A női migráció az antropológiai kutatások terén az 1970-es évek közepétől keltette fel a kutatók érdeklődését. 1976-ban jelent meg Buechler cikke az *Anthropological Quarterly* című folyóiratban „Women and Migration” [Nők és vándorlás] címmel. A női migrációkutatás fellendülése elsősorban azt jelentette, hogy a nők önálló cselekvőként jelentek meg a migrációs folyamatok leírásaiban. A kutatói érdeklődés középpontjába került, hogy a bevándorló nők milyen szerepet játszanak a városi migráns közösségekben, a javak biztosításában, az informális hálózatok kiépítésében, a bevándorlók kapcsolathálójának fenntartásában.²

A bevándorló nők élettörténeteinek elemzése is előtérbe került, elsősorban abból a szempontból, hogyan ábrázolják a nők életútjukat a migráció perspektívájából, miben különböznek a női bevándorlók stratégiái a férfi bevándorlókétól.³ Az első kutatások azt vizsgálták, miért döntenek a nők az elvándorlás, illetve az idegen országba bevándorlás mellett, s ezek alapján számos bevándorlási motivációt és típust különítettek el. A bevándorlás melletti fontos érvnek tartották a kutatók pl. a szerelmet (Heiratsmigration). E megközelítés szerint a nő előbb aktívan cselekszik, amikor beleszeret egy idegen férfiba, de a szerelem hatására passzívvá válik, amikor addigi életét feladva, szinte gondolkodás nélkül követi választottját

1 Dausien 2000: 16–17. A kötet egy 1996. május 3–4-én tartott nemzetközi workshop előadásait tartalmazza. A konferencia a női migráció témakörét járta körül elsősorban női migránsokkal készített életútinterjúk alapján.

2 Horváth 2002: 80–113.

3 Brettel 1996: 249.

az ismeretlenbe.⁴ Egy másik megközelítés szerint a női bevándorlók alapvető csoportját azok alkotják, akik munkavállalás miatt változtatnak lakóhelyet abban bízva, hogy az új helyen kedvezőbb egzisztenciális körülmények közé kerülhetnek (Arbeitsmigration).⁵

A feminista migrációkutatók a vándorlást elsősorban abból a szempontból vizsgálják, hogy a nők életút-elbeszéléseiben mennyiben jelenik meg az emancipáció fontos állomásaként a vándorlás, mennyire érzi úgy az interjúalany, hogy a bevándorlás adta lehetőségekkel képes volt megvalósítani önmagát.⁶ Az interakciós migrációkutatások pedig mindazoknak a motívumoknak a vizsgálatára helyezik a hangsúlyt, amelyek a vándorlás mellett, illetve ellen szóló érvekként jelennek meg az életút-elbeszélésekben.⁷ Ezek a kutatások elemzik a vidékiek és a városiak fejében egymás lakóhelyéről élő sztereotípiákat is (modern, de bűnös város – hagyományörző, de elmaradott falu).⁸ Viszonylag új területe a női migrációkutatásoknak az idősebb korosztályhoz tartozó nők migrációjának vizsgálata, miért döntenek ők a vándorlás mellett, milyen jövőperspektívákat nyújt számukra egy új lakóhely. Egy másik irányzat azt helyezi vizsgálatának fókuszába, milyen hatással van a bevándorlás a személyiségre, hogyan reagálnak a bevándorlók az új lakóhelyen őket érő olyan hatásokra, mint a diszkrimináció, a bizonytalanság- és idegenségérzet.⁹ A migrációkutatások ezen a ponton összekapcsolódnak azokkal a kutatásokkal is, amelyek az identitás problémáit elemzik. Nagyon érdekes kutatási területet jelentenek pl. ebből a szempontból a bevándorlók gyermekei.¹⁰

Egy fiatal, vidéki lány számára annak eldöntése, hogy felnőttként nem a szülőhelyén választ párt, alapít családot, hanem onnan elvándorol, egy olyan folyamat eredménye, amiben több tényező is meghatározó. Egyaránt szerepet játszanak ebben a folyamatban azok az erők, amelyek inkább gyermekkorának színterén tartanak, azok, amelyek a városba vezetik (a biztos kereset, a tanulás lehetősége), vagy azok a vonzó és taszító sztereotípiák, amelyekben a nagyváros „csillogóként”, illetve „bűnősként” jelenik meg.¹¹

A migráció fogalmát persze nemcsak abban az értelemben szokták használni, ha egy vidéki végleg elhagyja szülőhelyét, és a nagyvárosba költözik. Az antropológusok szerint egy falusinak élete során a munkalehetőségek és a migráció szempontjából az alábbi döntési alternatívákkal kell szembenéznie: 1. otthon marad, és a mezőgazdaság területén helyezkedik el; 2. a közeli városba megy dolgozni, és naponta ingázik; 3. a nagyvárosban vállal munkát, de hétfégenként hazajár;

4 Herzberg–Igersky 2000: 118–137.

5 Laux 2000: 137.

6 Kontos 2000: 188.

7 Herzberg–Igersky 2000: 120.

8 Herzberg–Igersky 2000: 133.

9 Laux 2000: 137–168. Az utóbbi kutatási irányhoz tartozók vizsgálják például a „visszatérés” jelentéseit az életútbeszélésekben (ötlet, fantázia, metafora) Kontos 2000: 170.

10 Pajo 2000.

11 Gmelch 1996: 190. A migrációkutatásokkal foglalkozó angolszász irodalomban különbséget tesznek a város vonzásának hatására (pull-migration), illetve a kibocsátó közösség taszító hatására (push-migration) bekövetkező elvándorlások között.

4. családjával együtt a nagyvárosba költözik, és felszámolja eredeti háztartását;
5. kedvező munkalehetőség reményében külföldre emigrál.¹²

Egy olyan képzetlen, fiatal, falusi nő számára, aki családjá nélkül vándorol a városba, nem kérdéses, hogy a városban munkát fog vállalni. Egyrészt tehát a jobb munkalehetőség miatt vándorol el szülőhelyéről (megélhetési kényszer, Arbeitsmigration), másrészt viszont olyan helyre igyekszik, amely – legalábbis elképzelései szerint – nagyobb szabadságot biztosít neki, mint korábbi lakóhelye. Közvetlenül a második világháború után a képzetlen női munkaerő számára a munkalehetőségek közel hasonlóak voltak Budapesten a háború előttiekhez: sok bevándorló nő első útja még ekkor is a munkaközvetítőhöz vezetett azzal a céllal, hogy cselédként helyezkedjen el.¹³ Az iparban csak az első öt éves terv megindulása után, 1951-től vállaltak a nők egyre növekvő arányban munkát. A háború előtt a képzetlen női falusi bérmunkások leggyakrabban időszakosan jöttek a nagyvárosba dolgozni elsősorban abból a célból, hogy összegyűjtsék a kelengyére valót, s nyárra, az aratási időszakra hazatértek.¹⁴ A háború alatt, majd különösen a háborút követő iparosítás során már a nagyipari bérmunka is lehetőséget nyújtott arra, hogy a városban megkapaszkodjanak. Az ipari munkavállaláshoz kapcsolódó bevándorlás az 1950-es években erőteljesen növekedett, majd „1963-tól gyökeres fordulat állt be: a budapesti ipari létszám lecsökkent, majd a növekedést fogyás váltotta fel”.¹⁵

A bevándorlók a városi letelepedés folyamatát gyakran küzdelmesnek ábrázolják.¹⁶ Igaz ez a nagyvárosba bevándorló képzetlen fiatal nőkre is, úgy tűnik azonban, ők elsősorban a munkavállalás folyamatát ábrázolják küzdelmesnek, azt az utat, amíg cselédlányokból munkásnőkké váltak. Kevésbé mutatják be küzdelmesnek a férjhez menést és a gyermekvállalást. A képzetlen fiatal falusi nők számára az, hogy bekerülnek egy nagyipari munkahelyre, és ott egészséget próbáló munkakörülmények között nehéz fizikai munkát végezhetnek, egyenlő a mindennapi biztos anyagi túléléssel a nagyvárosban.¹⁷ Többen is így élük ezt meg annak ellenére, hogy a nagyvárosba érkezésükkor nem voltak teljesen magukra utalva, hiszen gyakran számíthattak már korábban betelepült rokonaik, barátnőik segítségére.

A VIZSGÁLT CSOPORT

Tanulmányom életútinterjúkon alapul, amelyet egy olyan női segédmunkásbrigád tagjaival, munkatársaikkal, főnökeikkel készítettem, akiket 1970-ben Állami Díjjal tüntettek ki.¹⁸ Rajtuk kívül életútinterjúkat készítettem a brigád három tagjának

12 Gmelch 1996: 190.

13 A Budapestre vándorlás kérdéseit makrotársadalmi szempontból elemezte Benda 1999.

14 Gyáni 1983.

15 Benda 1999: 14.

16 Zaborowska 1995: 81.

17 A migrációról szóló nemzetközi irodalom eredményeit kiválóan alkalmazza Fejős 1993.

18 Magyar Országos Levéltár (= MOL) XIX-A-92. 13. d. Állami Díj Bizottság. Jelölőlapok. 1970.

olyan családtagjaival, akik nem vándoroltak Budapestre, és bár közülük többen időszakosan vállaltak munkát Budapesten, életük nagy részét szülőföldjükön töltötték, s ott élnek ma is (Túrkevén, Mezőtúron, Zalaszentgróton, összesen 9 fő).¹⁹

A következőkben egyrészt azt vizsgálom, hogy az egykori segédmunkásnők hogyan ábrázolják életútjuk meghatározó döntését, bevándorlásukat Budapestre. Másrészt pedig azt elemzem, hogyan jelenítik meg a bevándorló nőket a szülőföldjükön élő családtagok ma, illetve hogy számukra mit jelentett rövid idejű budapesti munkavállalásuk és visszatelepülésük. Minden, nem Budapesten született interjúalanyomat kérdeztem bevándorlásának megéleléstörténetéről, azonban három asszony családtagjaival is életútinterjút készítettem.²⁰ Interjúalanyaim három generációhoz tartoznak: a legidősebbek 1919–1920-ban születtek (egy abonyi és egy budapesti interjúalany), a középgeneráció tagjai 1927–1934 között, a legfiatalabbak pedig 1940 körül (ők valamennyien budapestiek). A női bevándorlás megéleléstörténeteinek elemzése szempontjából a középnemzedék tagjainak életútjai bizonyultak a legérdekesebbnek. Bár a középnemzedékhez tartozó interjúalanyaim életútjai a makrotársadalmi mutatók szempontjából sok hasonlóságot mutatnak (sokgyermekes családokban nevelkedtek fel vidéken, a második világháború után vándoroltak be Budapestre, eleinte többen cselédkedtek közülük, majd évtizedekig a nagyiparban dolgoztak segédmunkásnőként, férjeik szakmunkásként dolgoztak, egy-három gyereket neveltek fel), bevándorlásuk motivációit egymástól eltérően ábrázolták.

A MIGRÁCIÓ MOTIVÁCIÓI

A migrációkutatások kiemelten foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy a gyermekkori, elsődleges szocializáció során milyen mintákat sajátítanak el a későbbi vándorlók. A kutatók közül többen jutottak arra a következtetésre, hogy a migráns nők gyakran származnak olyan családokból, ahol a vándorlás természetes jelenség – mivel gyermekkorukban a család többször változtatott lakóhelyet, számukra saját felnőttkorukban sem lesz idegen a helyváltoztatás gondolata.²¹ Interjúalanyaim egy részének életút-elbeszéléseiben édesapjuk úgy jelenik meg, mint a család mindennapjaitól távol maradó alak. Ez az ábrázolás nem meglepő, hiszen e generációk számára a férfi elsőrendű feladata a család eltartása, a nőé a gyermekek felnevelése, a ház körüli reprodukciós munkák elvégzése volt. Ezek az apák azonban kife-

19 1999 októberétől 2003 januárig összesen 32 fővel 69 alkalommal készítettem interjút, az interjúk leírt változata 650 oldal terjedelmű.

20 T. Károlyné Túrkevén született 1927-ben. Hét testvére közül ma már csak József (*1931) él szülővárosukban. Nemcsak vele készítettem azonban interjút, hanem egy másik testvérével, Erzsébettel (*1934) is, aki három évvel ezelőtt elköltözött Túrkevéről, valamint a ma is Túrkevén élő unokatestvérével, S. Lajossal (*1928) és feleségével, S. Lajosnéval (*1932). S. Vilmosné 1931-ben született Mezőtúron. Tíz testvére közül ma kettő él szülővárosukban, B. Antalnéval (*1939) és férjével, B. Antallal (*1944) készítettem itt interjút.

21 Lutz 2000: 40.

jezetten olyan munkát végeztek, amellyel az átlagosnál többet voltak távol családjuktól. S. Vilmosné édesapja kubikos, K. Györgyné fuvaros volt, T. Károlyné édesapja kubikosként, anyai nagyapja fuvarosként dolgozott.²² Az édesapa távolléte többféleképpen jelenik meg T. Károlyné testvéreinek elbeszéléseiben. Húga azt hangsúlyozza, milyen hosszú időkre maradt távol édesapja a családtól – számára az apa kubikos talicskájába tett köles és száraztészta a hosszú távollét szimbóluma. Öccse történeteiben inkább azokról a kényszerítő körülményekről (nyolc gyermek, szegénység) esik szó, amelyek miatt édesapjának kubikosként kellett dolgoznia.²³ Más interjúalanyaim ugyanakkor úgy ábrázolják édesapjukat, mint aki csak akkor változtatta lakhelyét, ha muszáj volt (amikor pl. a család Erdélyből menekült Békés megyébe), és nem élt mondjuk azzal a lehetőséggel, amikor „Amerikába” mehetett volna dolgozni. S. Józsefné édesapjáról mesélve többször is megemlíttette ezt az elmaradt amerikai utat. Az amerikai lehetőség ebben az esetben nemcsak azt szimbolizálja a családi elbeszélésekben, hogy az édesapa milyen jó szakember (lótenyésztő) volt, hiszen felkérték erre a munkára, hanem azt is, hogy mennyire ragaszkodott családjához, szülőföldjéhez, amikor a soha vissza nem térő lehetőséget visszautasította jóllehet csak hat hónapra kellett volna elmennie.²⁴

Több interjúalanyom esetében is igaz, hogy nem ők voltak az elsők, akik a családból Budapestre települtek. T. Károlyné nagybátyja – férfi létére talán kissé rendhagyó módon – a házassági bevándorlók (Heiratsmigration) közé tartozott: a családi elbeszélések szerint csak Budapesten vehette feleségül szerelmét, akitől szülőhelyén, Túrkevén eltiltották.²⁵ T. Károlyné, miután felköltözött Budapestre, évekig náluk lakott. Számos interjúalanyomat segítettek a már Budapesten élő sógorok, nagybácsik, unokatestvérek. Gyakran ők voltak azok, akik a fővárosba csalogatták a lányokat, azzal, hogy a nagyváros vonzó lehetőségeit ecsetelték számukra, majd kezdetben szállást adtak nekik, és segítettek őket a munkakeresésben. Egyetlen interjúalanyom sem ábrázolta önmagát elhagyatottnak a nagyvárosban, nem fordult elő, hogy ne lett volna egyetlen segítőtje, rokona sem a betelepedés-kor (láncmigráció).²⁶ Visszaemlékezéseik alapján tehát annak ellenére, hogy idegen környezetbe kerültek, nem érezték magukat gyökérteletlennek. A testvéreik közül elsőként a nagyvárosba érkezők is gyermekkorukból már többé-kevésbé jól ismert emberek: nagybácsik, nagynénik, unokatestvérek segítségére számíthattak. Ugyanezt a magatartásmintát vették át, adaptálták, amikor saját rokonaiknak segítettek Budapestre költözésükkor. Több történetet hallottam tőlük arról, hogy

22 A kubikusok és a családjuktól távol dolgozó mezőgazdasági munkások életkörülményeire vonatkozóan lásd Katona 1957; Lampland 1995: 40, 66, 70, 72, 77.

23 Interjú Sz. Sándorné F. Erzsébettel (T. Károlyné húga) – Leányfalu, 2002. november 5. 3., Interjú F. Józseffel – Túrkeve, 2002. október 10. 4. A tanulmányban idézett interjúkat magam készítettem, az interjú színhelyét akkor jelölöm, ha az nem Budapest.

24 Interjú F. Józsefnével és S. Józsefnével – 1999. november 17. 1., és 2002. november 19. 56.

25 Interjú F. Józseffel (T. Károlyné öccsével) – Túrkeve, 2002. október 10. 2.

26 Gyáni 2002. Gyáni Gábor szerint a láncmigráció a munkavállalási célú migránsokra jellemző, szemben a politikai okokból elvándorlókkal.

a később szintén a fővárosba költöző testvéreiknek ők adtak szállást, és ez a segítség nemcsak átmeneti időszakra korlátozódott, hanem akár éveig is eltarthatott. A fővárosba költöző fiatalabb testvéreknek többféle módon is egyengették útjukat: segítették az álláskeresésben, közös háztartást vezettek. Többen a tradicionálisnak számító férfi–női szerepeknek megfelelően osztották meg a háztartási munkákat fiatalabb testvérük beköltözése után. A beköltöző fiútestvér ruháit ugyanúgy mosták–vasalták, miként férjeikét, vagy a beköltöző fiatalabb nőtestvérrel megosztották a háztartási terheket.²⁷

A fővárosba vándorlás motivációinak megfogalmazása beszélgetőtársaim számára nem jelentett egyszerű feladatot. Nem is csoda, hiszen a migráció melletti döntés maga is egy komplex folyamat része, s nem csak olyan egyértelmű tényezők befolyásolják, mint az anyagilag könnyebb fővárosi élet.²⁸ Interjúalanyaim közül többen először nem szívesen válaszoltak részletesen arra a kérdésre, hogy miért maradtak Budapesten. T. Károlyné csak annyit mondott: „Tetszett. 18 éves voltam.”²⁹ Egyik interjúalanyom férje, K. György azt hangsúlyozta, hogy az asszony akkor már pesti volt, amikor megismerte.³⁰ Úgy tűnik, hogy az interjúszituációban interjúalanyaim eleinte sokkal inkább hangsúlyozzák azt, hogy ők fővárosiak, mint azt, hogy vidéki származásúak. Sokkal fontosabbnak tartják a sikeres nagyvárosi integrációt, a „pesti identitást”, mint pl. a „kevi identitást”.

Volt olyan interjúalanyom, aki a különböző beszélgetések alkalmával más-más motivációt hangsúlyozott arra vonatkozóan, miért költözött a fővárosba. K. Györgyné először úgy ábrázolta önmagát, mint aki azért jött fel Budapestre, mert rokonai hívták és itt többet lehetett keresni, mint otthon. Máskor viszont szófogadó gyerekként jelenítette meg önmagát, aki nem is utasíthatta volna vissza édesanyja unszolását: a lányának könnyebb életet elképzelő édesanyja javasolta, hogy költözzön fel Budapestre.³¹ T. Károlyné ezzel szemben családi konfliktusból eredeztette migrációját: elege lett az otthoni női reprodukciós munkákból. Úgy meséli, legidősebb lányként a családban testvérei közül neki kellett leginkább kivennie részét a munkákból a családi gazdaságban és a kistestvérek pesztrálásában.³² Amikor interjúalanyaim a bevándorlás mellett döntöttek, sokkal nagyobb vonzerőt jelentettek számukra a nagyvárosról szóló mítoszok, szóbeszéddek, pletykák. A falusi életből a mezőgazdasági és reprodukciós munkákat leginkább úgy ábrázolják, mint amitől szabadulni akartak.

A falusi és városi életmód szembeállítását legmarkánsabban S. Józsefné elbeszélésében jelenik meg: „Az nagyon tetszett Pesten, hogy a földtől nagyon messze

27 Interjú F. Józsefnével és S. Józsefnével – 1999. november 17. 16., 22., 1999. november 23. 39., 2000. július 24. 51., Interjú T. Jánosnéval – 2002. május 1. 53.

28 Kemper 1996: 199.

29 Interjú T. Károlynéval. 1999. november 9. 3.

30 Interjú K. Györgynével és K. Györggyel – 2002. november 30. 100.

31 Interjú K. Györgynével és K. Györggyel – 2000. március 16. 15., és 2001. július 7. 44.

32 Interjú T. Károlynéval – 2000. szeptember 4. 23., és 2001. március 12. 36. A falusi lányság időszakra vonatkozóan lásd Morvay 1981: 92–101, továbbá Zakariás 2000: 65–87.

voltam. Abból nagyon elegendem volt.”³³ Elbeszélésében a falusi élet egyet jelent a mezőgazdasági munkákkal, a földhözkööttséggel, míg a nagyváros könnyebb munkalehetőséget, változatosságot kínál. A mezőgazdasági munka taszító erejét, amely sok esetben meghatározó lehetett a fiatal lányok elvándorlás melletti döntésében, hasonlóképpen ábrázolják az otthon maradt családtagjaik is. A vidéken maradás elleni érv lehetett emellett – bár az interjúalanyok ezt nem hangsúlyozzák – a vidéki, sokkal tradicionálisabb női–férfi munkamegosztás, amely az otthon maradt családtagok, pl. F. József elbeszélésében ma is értéként jelenik meg: „Az ember nem azért van a Földön, akár nő és férfi, hogy mind a kettő agyonra dolgozza magát, hanem azért van, hogy az egyik megteremtse a szükségleteket, a másik pedig a megteremtett szükségletet, a családot rendbe tartsa. Ez igaz a mai napig is. És abba’ az időbe’ még ez jobban fent állt, hogy a lánygyermeknek kellett tanulni főzni, mosni, vasalni, takarítani a szülői háznál.”³⁴

A ma is Budapesten élő interjúalanyaim által a nagyváros ábrázolására használt jelzők megtalálhatóak otthon maradt családtagjaik elbeszéléseiben is, csak éppen ellenkező előjellel: ami a Budapestre költöző fiatal lányok számára vonzó volt, családtagjaik számára inkább taszító. Markánsan jelenik meg az „otthoniak” elbeszéléseiben, hogy a nagyváros idegen, átláthatatlan volt számukra. Ezeknek a visszaemlékezőknek a nagyvárosról olyan képek élnek az emlékezetükben, amelyben idegen emberek egymás mellett elrohannak („annyit se mondanak, hogy bú vagy bá”), össze-vissza nyüzsögnek, zaj és kosz van.³⁵

Számos, a bevándorlásról szóló női elbeszélésnek ismétlődő eleme, hogy a bevándorlás elsődleges motivációjaként megemlítik, nagyvárosban könnyebb megváltoztatni életüket, mint odahaza.³⁶ Azok az interjúalanyaim, akik ezt hangsúlyozzák, mind úgy vélik, könnyebb volt terveiket megvalósítani a nagyvárosban. A nagyvárosba költözés ennek ellenére mégsem abban az értelemben az önmegvalósítás szimbóluma, hogy ott megalapozhatják önálló egzisztenciájukat, és tanulásal karriert építhetnek. Történeteikben sokkal inkább jelenítik meg önmagukat olyan nőkként, akik a hagyományos női szerepeknek is megfelelnek („jó anyák” és „jó feleségek”) amellet, hogy a nagyiparban dolgoznak. T. Jánosné életút-elbeszéléseiben olyan asszonynak ábrázolja önmagát, akinek két fronton, a munkahelyén és a családban is helyt kellett állnia. Amikor arról beszélt, miért jött föl Budapestre, azt hangsúlyozta, hogy számára a nagyvárosi élet sokkal szabadabbnak tűnt, mint a falusi. Tudta, hogy otthon is cselédkednie kell telente, és a városban is dolgozni fog, ezért inkább a fölköltözést választotta.³⁷ Döntése értelmezhető abban a modellben is, amely a rokonság ellenőrzése alóli felszabadulásként értelmezi a városi élet szabadosságát.

33 Interjú S. Józsefnével és F. Józsefnével – 1999. november 17. 9.

34 Interjú F. Józseffel. (T. Károlyné öccsével) – Túrkeve, 2002. október 10. 6.

35 Interjú B. Antallal és B. Antalnéval. (S. Vilmosné húgával és sógorával) – Mezőtúr, 2002. október 12. 4., Interjú Sz. Sándorné F. Erzsébettel (T. Károlyné húgával) – Leányfalu, 2002. november 5. 11., 16.

36 Brettel 1996: 250.

37 Interjú T. Jánosnéval – 2002. május 1. 58.

A Budapestre költözés narratíváiban többeknél előfordult, hogy azután döntöttek a fővárosba költözés mellett, miután részt vettek valamilyen ünnepségen. Úgy ábrázolják, hogy a bevándorlást a rendkívüli esemény megélése után határozták el, a város észlelésének emléke elsősorban nagy ünnepségekhez kapcsolódik. Míg S. Vilmosné a második világháború utáni első szabad május elseje látványát tartja döntő élménynek, addig S. Józsefné a tűzijátékot.³⁸

Életút-elbeszéléseikből úgy tűnik, a rokonság elsősorban a szállás biztosításában, a fiatal lányok elindításában segédkezett. A munkahelykeresés, majd a párválasztás többnyire már a fiatal lányok feladata volt. Többen úgy ábrázolják, a nagyvárost együtt fedezték fel falubeli barátnőjükkel, vagy velük egykorú unokatestvérükkel. Van, akinek csak eleinte, másnak egészen a „komoly udvarló” megjelenéséig ők jelentették a társaságot. Úgy tűnik tehát, a bevándorlási folyamatban mind egyéni, mind csoportorientált stratégiákat alkalmazniuk kellett, annak ellenére, hogy az antropológiai irodalom a falusi bevándorlókat előszeretettel ábrázolja úgy, mint akik a migráció során elsősorban a csoportorientált stratégiákat követnek.³⁹

A későbbi brigádtagok családtagjai közül azok, akiknek elbeszéléséből úgy tűnik, csak csoportorientált stratégiákat alkalmaztak – férfiak és nők egyaránt –, csak időszakosan vállaltak munkát Budapesten, majd visszatértek szülőföldjükre. Az ő életút-elbeszéléseikben Budapest szimbolizálja a kalandot, a rendkívüliséget, míg a szülőföld az állandóságot, a biztonságot.⁴⁰ Talán a Budapesten maradó nők azért is tudtak sikeresen integrálódni, mert a városban nem ragaszkodtak az otthonról hozott rokoni, baráti kapcsolataikhoz. Bár számukra is elsődleges referenciacsoportot jelentett a segítő rokonság, később azonban ezeken a kötelékeken lazítottak, és mindennapi viselkedési normáikat egyre jobban új barátaik, szomszédaik határozták meg.⁴¹

A nagyvárosba bevándorló fiatal nők alakjához számos sztereotípiá tapad. Könnyen felidézhetjük a populáris irodalomban oly gyakran ábrázolt cselédlányt, aki szerelmi csalódás miatt öngyilkosságot követ el, leggyakrabban úgy, hogy gyufát iszik. A kimenőre menő, Ligetben sétálgató cselédlány alakjához is gyakran hozzákapcsolódik a „könnyen kapható, rossz nő” mítosza.⁴² Az ilyen elképzelések egyik gyökerét a nagyvároshoz kötődő sztereotípiákban kereshetjük, amely az anonim közeget „bűnös városként” jeleníti meg.⁴³ Eszerint a mítosz szerint a nagyvárosban leginkább a fiatal lányokat fenyegeti a csábítás és elbukás veszélye, mivel a nőket úgy ábrázolja, mint akiknek mindig valamilyen felügyelet alatt

38 Interjú S. Vilmosnéval – 1999. október 25. 1., Interjú S. Józsefnével és F. Józsefnével – 1999. november 27. 36.

39 Gmelch 1996: 191.

40 Interjú B. Antallal és B. Antalnéval (S. Vilmosné húgával és sógorával) – Mezőtúr, 2002. október 12.4., Interjú S. Lajossal és S. Lajosnéval (T. Károlyné unokatestvérével és annak feleségével) – Túrkeve, 2002. október 11. 5.

41 Horváth 2000.

42 Gyáni 1997.

43 A cselédlányokhoz kapcsolódó sztereotípiákkal részletesen foglalkozik Gyáni 1983.

kell állniuk ahhoz, hogy erkölcsösnek tartott életet éljenek. Ezek a fiatal lányok már nem álltak a hagyományosnak tartott paraszti közösség kontrollja alatt, de még nem is mentek férjhez, így a sztereotípiák szerint „felügyelet nélkül” a veszélyes nagyvárosban könnyen elbukhatnak.

Ugyancsak ezt a sztereotípiát támasztja alá az, hogy a cselédmunkát, fizikai munkát végző nő teste az egyik legkiszolgáltatottabb női test. A női test fokozottabb társadalmi kontroll alatt áll, mint a férfi teste, hiszen életútja során meg kell felelnie az „ideális nő”-vel szembeni elvárásoknak, amelyeknek nagy része éppen abban reprezentálódik, mennyire tartják szépnek a testét.⁴⁴ Az ilyen sztereotípiák szívós továbbélését mutatja a *Nők Lapja* című újság egyik 1969-es cikke is. Az írás úgy ábrázolja a nagyvárosban munkát vállaló fiatal falusi lányokat, mint akiket a városban csak az öltözködés érdekel, és könnyen válhatnak belőlük olyan „alkalmi babák”, akik bár modern „cuccok”-ban járnak, de nagyon hiszékenyek maradnak: elájulnak attól, ha az udvarlójuknak autója van, és nem érdekli őket az sem, ha emellett több gyerekes családapa.⁴⁵

Interjúalanyaim – mintegy védekezésül a sztereotípiák ellen – nem szívesen meséltek olyan történeteket, amelyek nyomán kapcsolatba lehetne őket hozni az „alkalmi babákkal”. Volt olyan, aki a kezdeti időszakról inkább vicces történeteket idézett fel, pl. amikor annyira feltörte a lábát a cipő, hogy mezítláb ment a körúton. Más elhatárolta magát a Ligettől, az első interjúban azt sem mesélte el, hogy férjével a Ligetben ismerkedett meg. Elbeszéléseikből úgy tűnik, lányságuk időszaka a nagyvárosban sem volt kontroll nélküli: férjhez menetelük előtt a rokonok figyelő szeme helyett elsősorban a főbérlok, munkatársak, majd az új barátok próbáltak viselkedésükkel szemben normákat állítani.

KAPCSOLATTARTÁS

Több interjúalanyom is úgy ábrázolja, hogy a férjhez menés előtti időszakban volt a legintenzívebb kapcsolata szülőhelyével, akkor még kétheti-havi rendszerességgel járt haza. Ilyenkor a testvéreknek ajándékokat, a szülőknek esetleg pénzt vittek haza – de ez már nem jelentett olyan rendszeres anyagi támogatást az otthon maradtak számára, mint amit a két világháború között Budapesten cselédkedők-nél lehetett megfigyelni, jöllehet az is kérdéses, lehetséges-e az anyagi támogatás gyakoriságának és mennyiségének felmérése. Az ajándékok, a testvéreknek adott ruha, cipő mind a fővárosi jobb életet, a megkapaszkodást szimbolizálta elbeszéléseikben. T. Jánosné, Mancsi munkaadóját és annak családját vitte látogatóba szülőfalujába.⁴⁶

Az életutak szimbolikusan tekinthető állomásai közül az esküvőjüket sokan szülőfalujukban tartották meg. Elbeszéléseikben ennek okát eltérően ábrázolják.

44 Kende 2002.

45 A vidék iparosodik, hazamennek a lányok. *Nők Lapja* 1969. április 26.

46 Interjú T. Jánosnéval – 1999. november 3. 4.

Van, aki számára saját esküvője azt reprezentálja, hogy akkoriban még mennyire illeszkedni akart a falusi társadalom szokásrendjéhez. Az egyik elbeszélőnek hat lánytestvére volt, közülük ő ment először férjhez, ő – elmondása szerint – ezért tartotta fontosnak a falusi esküvőt. Egy másik interjúalany vallásosságát hangsúlyozza a falusi esküvővel: elbeszélése szerint egyházi esküvőt akkoriban csak falujában tarthattak. A családtagokkal készített interjúk során többen is hangsúlyozták, hogy szerintük testvérük akkor döntött véglegesen a nagyvárosban maradás mellett, amikor ott sikerült párt találnia. Ebben a kontextusban a házasság tette véglegessé a családban addig időszakosnak tartott budapesti munkavállalást, ez volt a sikeres társadalmi integráció egyik feltétele.⁴⁷ Az otthoni környezetben tartott esküvő szimbolizálhatja, hogy fontosnak tartották demonstrálni kötődésüket szülőhelyükhöz. Zaborowska szerint ennek oka, hogy a bevándorló nők többsége származási helyét a domináns kultúrával szembeni másságát magyarázó és egyben szimbolizáló jelenséggként ábrázolja elbeszéléseiben.⁴⁸ Ezt az értelmezést támasztja alá az is, hogy az esküvő után a kapcsolattartás intenzitása jellemzően csökken.

A keresztelőket – ha tartottak – már Budapesten rendezték meg, akárcsak az ezüstlakodalmat. Ezek az események számukra már azt jelképezték, hogy sikerült nemcsak megkapaszkodniuk a fővárosban, hanem integrálódni is a helyi társadalomba. Középkorú asszonyokként az idős szülők ellátása jelentett olyan sorsfordulót, amikor esetleg felmerülhetett volna a falujukba való visszaköltözés, ám ezt mégsem tették meg. Volt, aki a téli időszakra inkább felköltöztette a nagymamát, majd annak betegsége idején a testvérek egymást váltva a betegágy mellett megosztották egymás között az ápolással járó teendőket, rövidebb időszakokra (egy-két hétre) mentek haza.⁴⁹

A három éve tartó interjúzás során megfigyelhettem, hogy az egykor segédmunkásként dolgozó, ma már nyugdíjas asszonyok milyen intenzív kapcsolatot tartanak fenn ma szülőföldjükkel, és ott maradt rokonaikkal. Van, aki inkább a nyári időszakot választja a rokonok meglátogatására, részt vesz falubeli eseményeken (pl. búcsú), vagy a látogatást összekapcsolja üdüléssel, ami gyakran gyógyfürdői beutalót jelent.⁵⁰ Egyöntetűen azt mesélték el, hogy halottak napján mindenképpen leutaznak falujukba. Van, aki ezt életút-elbeszélésében annyira fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy kiemelte: a szülei halála óta eltelt közel húsz évben csak egyetlen halottak napján nem látogatott el szülei sírjához, akkor is csak azért, mert ausztráliai útját nem tudta másképpen megszervezni.⁵¹

47 Interjú B. Antallal és B. Antalnéval. (S. Vilmosné sógorával és húgával) – Mezőtúr, 2002. október 12. 2., Interjú F. Józseffel (T. Károlyné öccsével) – Túrkeve, 2002. október 10. 9.

48 Zaborowska 1995: 49–51.

49 Interjú F. Józsefnével és S. Józsefnével – 2000. július 24. 46.

50 Interjú F. Józsefnével és S. Józsefnével – 1999. november 17. 2, 1999. november 27. 36.

51 Egykori szomszédasszonya házasságot kötött egy Ausztráliában élő magyar férfival (Heiratsmigration), hozzájuk ment el interjúalanyom három hétre látogatóba 1999-ben. Rendszeresen tartják a kapcsolatot, előfordult, hogy a barátnő az egyik interjú alatt telefonált. Interjú S. Vilmosnéval – 2002. szeptember 2. 51.

Egyikőjük sem költözött vissza nyugdíjasként a szülőhelyére, egy kivétellel ma is Budapesten vagy annak vonzáskörzetében élnek. Egyedül S. Balázné települt vissza vidékre, de ő sem a szülővárosába, Abonyba. Nyugdíjba menetele, majd férje halála után elvesztette azt a szociális hálót, amely a nagyvárosban körülvette, így elköltözött Szolnokra, ahol nővére és annak családja él.⁵² Budapesten maradt interjúalanyaim úgy ábrázolják életútjukat, mint akik – bár vidéken nevelkedtek – sikeresen integrálódtak a nagyvárosi társadalomba. Jóllehet szülőföldjük fontos szerepet tölt be identitásukban, hangsúlyozzák, hogy oda csak látogatóba térnek haza.

VISSZAVÁNDORLÁS

A migrációkutatások viszonylag elhanyagolt területének számít a visszavándorlók életútjának elemzése. Pedig nem minden falusi bevándorló marad abban a városban élete végéig, ahová először megérkezett. Vannak, akik visszatérnek szülőföldjükhöz, és vannak, akik máshová költöznek.⁵³ A visszavándorlók életútjai többféle kontextusban is értelmezhetőek. Az egyik ábrázolásmód szerint azok térnek vissza, akiknek nem sikerült integrálódni a városi társadalomba, vagyis életútjuk megtört a visszaköltözéssel. A másik ábrázolásmód nem a visszavándorlók sikertelenségét hangsúlyozza, hanem éppen ellenkezőleg: azt a sikert, amit a városban szerzett tapasztalatok átadásával a helyi társadalomban elértek.

A nők közül egyöntetűen sikertelen visszavándorlónak tartják a „megesett lány”-t, aki a városban teherbe esett, majd visszatért szülőhelyére, hogy ott családtagjai segítségével nevelje fel gyermekét. Interjúalanyaim is említenek ilyen rokonokat elbeszéléseikben. Visszavándorló rokonaikat többen úgy ábrázolják, mint akik annyira kötődtek a szülőföldjükhöz, hogy igazán boldogulni csak hazaköltözésük után tudtak. Úgy vélik, számukra a nagyvárosi munkavállalás évei számítottak kalandosnak, kizökkenésnek a mindennapokból. Történeteikben kevésbé sikeresként jelenítik meg azokat a családtagokat, akik Budapestről nem szülőföldjükhöz tértek vissza, hanem Budapest környéki falvakba költöztek el. A róluk szóló történetekben azt hangsúlyozzák, hogy mivel messzire kerültek a várostól, bejárni már nem tudnak, s így nem élvezhetik a nagyváros nyújtotta lehetőségeket, viszont ez a vidék nem a szülőföldjük, így ismét egy ismeretlen közegbe kell integrálódniuk.

Annak ellenére, hogy interjúalanyaim ma is a fővárosban élnek, életükben voltak olyan rövidebb periódusok, amikor visszatértek szülőföldjükhöz. T. Károlyné egyszer tért vissza hosszabb időre szülővárosába: amikor leendő férjével eldöntötték, hogy összeházasodnak, a helyi iparban kedvezőbb munkalehetőséget talált, mint Budapesten, így az esküvő költségeinek előteremtésére egy időre

52 Interjú S. Baláznéval – 2000. április 17. 13. Az idős nők migrációjára vonatkozóan lásd Laux 2000.

53 Gmelch 1996: 192.

hazaköltözött és varrónőként vállalt munkát.⁵⁴ T. Jánosnét egy rendkívüli helyzet, az 1956-os forradalom készítette arra, hogy három kisgyerek édesanyjaként pár hónapra visszaköltözzön szülőfalujába.⁵⁵ A többiek számára az első út Budapestre abban az értelemben is meghatározó volt, hogy szülőföldjükre később legfeljebb csak látogatóba tértek vissza.

Amikor a visszavándorlás lehetséges motivációiról faggattam interjúalanyaimat, F. Józsefné úgy ábrázolta, számára a visszavándorlás mindig életének tragikus sorsfordulójának merült fel.

„Nekem, őszintén megmondom, kétszer is volt olyan majdnem, hogy vissza. Amikor meghalt a férjem ’79-ben, és akkor anyukám is egyedül volt, és ő is mondta, hogy hát jó volna kislányom, ha hazajönnél. És valahogy, mit tudom én, énnekem is megfordult a fejemben a gondolat... csak akkor nekem már itt voltak a gyerekek. Akkor utána, mikor volt a’ élettársam, és meghalt ’94-ben, megint fölmerült lényegében... Sőt, akkor még tesómék is nagyon csábítottak... Mindig mondja a sógorom most is, hogy egy szobát adunk neked, nem kell hozzá semmi, csak gyere. De nem. Kész, nem megyek.”⁵⁶

F. Józsefné döntésében, aki nyugdíjasként és özvegyként Budapesten maradt, több tényező is szerepet játszhatott. Úgy jeleníti meg önmagát, mint aki nagyon megszerette a nagyvárost, és ki is használja az általa nyújtott lehetőségeket: dolgozik, részt vesz a kerületi nyugdíjas programokon, sokat jár múzeumba, kirándulni, a kerületi könyvtár lelkes olvasója. Emellett egy házban él lányával és vejével, öt perc sétára lakik nővérétől, S. Józsefnétől, akivel gyakran találkoznak, s közös programokat szerveznek.

Nem véletlen, hogy F. Józsefné számára életének tragikus sorsfordulójának merült fel a visszavándorlás gondolata. A ténylegesen visszavándorlók elbeszéléseinek is visszatérő fordulata, hogy akkor döntöttek a visszatelepülés mellett, amikor valamilyen tragikus esemény történt életükben. S. Mária édesapja halálát tartja döntő motívumnak, S. Sándor úgy meséli el, hogy egy tragikus munkahelyi baleset látványakor döntött úgy, hogy eredeti terveivel ellentétben mégis szülőföldjén vállal munkát.⁵⁷ Más hazatelepülők sztereotip válaszokat adtak: pl. hogy otthon is találtak munkát. Talán számukra annyira nehéznek tűnt a budapesti egzisztencia megalapozása, hogy erre inkább nem vállalkoztak. Interjúalanyaim időszakosan Budapesten munkát vállaló családtagjainak egy része szintén közvetlenül a háború után ment a fővárosba, mégsem közösen próbáltak szerencsét, hanem nemi alapon szegregálódva. A nők cselédkedtek, a férfiak segédmunkát vállaltak az újjáépítésknél. Közülük többen hetente ingáztak Budapestre

54 Interjú T. Károlynéval – 1999. november 9. 4.

55 Interjú T. Jánosnéval – 1999. november 3. 5.

56 Interjú S. Józsefnével és F. Józsefnével – 2002. szeptember 5.

57 Interjú S. Józsefnével, S. Máriával, S. Hajnalkával. 13., (K. Györgyné nővérével és két lányával) – Zalaszentgrót 2002. december 8., Interjú S. Sándorral – Túrkeve, 2002. október 10. (az interjút készítette: Órsi Julianna, Szendrei Eszter és Tóth Eszter Zsófia). (Ő nem rokona az interjúalanyoknak, vele, mint időszakos budapesti munkavállalóval a túszerkevei terepmunka során interjútunk.)

a munkásvonaton. Munkahelyet általában egy már Budapesten dolgozó ismerősük szerzett nekik. Az ő életükben a budapesti munkavállalás rövid időszakot, maximum két-három évet jelentett.

Másnál a budapesti munkavállalás kifejezetten rövid időt, két hetet jelentett. S. Józsefné húga, K. Györgyné („Bözsi”) után jött föl Budapestre az 1940-es évek végén. Életút-elbeszéléseiben úgy ábrázolja, legidősebb lányként korábban nem hagyhatta ott a családot, mert neki kellett a legtöbbet segítenie édesanyjának a kisebb testvérek gondozásában, a ház körüli reprodukációs munkák elvégzésében, így édesanyja 13 gyerek mellett is tudott varrást vállalni. Pesten rokonai: „Bözsi nénémek” segítettek neki az álláskeresésben. De míg húga egy „jó család”-hoz került, neki nem volt ilyen szerencséje:

„Bözsi akkor már Pesten szolgált. És akkor én aszondtam, én is felmegyek Pestre, pont én legyek itt, szóval mondtam a magamét, elmentem Pestre... Na, most akkor a Bözsi néném, anyám testvérgye Pesten aszondja, szerezne énnekem helyet szolgálónak... Na most a műhelybe, ahol dolgozott a férje meg a fia, mondták, hogy egy szolgáló köll nekik. Most odamegyünk, aszondja mindjárt Bözsi néném, mi lenne a teendője ennek a kislánynak. És akkor 10 pengőt adnánk neki, 10-et, jó pénz volt ám azért,⁵⁸ de mosás, vasalás, a két gyerekre vigyázni, mert ikerrek voltak, két ikerlány, és ezeket reggel elindítani, elmenni az iskolába elébük, főzni, akkor este fürdetni, meg takarítás. Volt három szoba, egy nagy hodály nappaliféle... Én aszondtam neki, hogy én pedig magáho' nem gyüvök, ne haragudjon nagyságos asszony, de én falun nőtem, nagyon sokat dolgoztam, mindent dolgozok én, én főzni is tudok, meg kellett tanulnom, de mondom, ne haragudjon, már maga most eléggé megdolgoztatna, mi lesz akkor, ha meggyökerezek picit, a földbe a gyökeret. Akkor már az is a dolgom lesz, hogy a férjével lefeküdjek, úgy gondolja?⁵⁹ Kicsim, annyira sajnáltam szegény anyámat, hogy most ott maradt, most kigyün a jó idő, megy a mezőre, az állatokhoz, aszondtam a nővéremnek, idefigyelj, tudod, én elmenek haza. Aszondja, hogyan. Mondom, ha gyalog menek, gyalog menek.”⁶⁰

Az elbeszélőnél a várostól taszító és a faluhoz vonzó erők sokkal erősebbek voltak, mint a hűgánál. Budapesttől taszította, hogy úgy érezte, a cselédmunka nincs szabályozva, parttalan, megalázó. A faluhoz vonzotta, hogy felelősnek érezte magát a rokonságért, és mivel ekkor a család férfitagjai még nem tértek vissza a háborúból, legidősebb nőtestvérként sok terhet magára vállalt. Éppen ebből a szerepkörből akart kitörni azzal, hogy Budapestre ment dolgozni, de úgy tűnik, a rokonságért érzett felelősséget mégis fontosabbnak tartotta annál, minthogy

58 Az elbeszélés szövegkörnyezetéből biztos, hogy 1946, tehát a forint bevezetése után jött föl S. Józsefné Budapestre, tehát akkor már nem pengő volt. Feltételezhető, hogy elbeszélésében a „10 pengő” szimbolikusan a jó keresetet jelenti.

59 A „férjvel lefekvés”, mint munkakötelezettség tipikusan a cselédekkel kapcsolatos sztereotípiá. E mondatban az elbeszélő megfogalmazza attól való félelmét, hogy cselédként le kell feküdnie a férjvel.

60 Interjú S. Józsefnével, S. Máriával, S. Hajnalkával. (K. Györgyné nővérével és két lányával) – Zalaszentgrót 2002. december 8. 10–12.

megpróbáljon gyökeret verni a fővárosban. Úgy vélte, otthon nem megalázó körülmények között kell dolgoznia, és édesanyjának is tud segíteni. Előbb a téglagyárban, majd a hűtőházban dolgozott. Férjét, aki szintén segédmunkásként dolgozott, a téglagyárban ismerte meg, négy gyermekük lett. A pesti rokonságot is férje látogatta gyakrabban. Ő rendszerint a látogatások időpontjára időzítette a meszelést. Ezalatt férje felfedezte Budapestet sógorával, K. Györggyel.⁶¹

Bár az időszakosan Budapesten munkát vállalók elbeszéléseiben több közös vonás is van, eltérően jelenítik meg a budapesti életet. Van, aki inkább a nagyváros taszító vonásait hangsúlyozza, megemlíti például, olyan drága volt az élet Budapesten, hogy gyalogosan közlekedett, útja legtöbbször a munkásszállás és a munkahely között vezetett.⁶² Ezzel az ábrázolásmóddal szemben a Budapesten maradó interjúalanyaim gyakran éppen azt hangsúlyozzák, mennyire szerettek csak úgy céltalanul, a látványosság kedvéért barangolni a városban, milyen sokat sétáltak. A hosszabb ideig, egy évtizedig Budapesten dolgozó S. Sándor elbeszéléseiben a fővárosban töltött idő életének nagy kalandja. Szívesen mesél történeteket arról, hogy barátaival sokat jártak szórakozni, amikor a Gellért-szállóhoz közeli munkásszálláson laktak.⁶³ S. Mária számára – aki az 1970-es években Budapesten, ma Zalaszöntgróton él – az egy évtizedes budapesti tartózkodás emlékeként Budapest a korlátlan lehetőségek terepe a mai napig, annak ellenére, hogy hangsúlyozza, visszaköltözése után gyorsan vissza tudott illeszkedni a vidéki mindennapokba: „Pesten mi elmentünk a Margitszigetre hétvégén, strandra, egész nap ott voltunk, este elmentünk moziba... Be volt az embernek ütemezve a napja. És ha nem is volt pénzed, elmentél kirakatokat nézni, vagy bármit, szóval ott azért másabb az élet.”⁶⁴ A szülőföldjükre visszatérők elbeszéléseikben kiemelik, hogy a Budapesten megszerzett szakértelmüket a későbbi munkavállalásnál is hasznosítani tudták.⁶⁵

A készített életútinterjúk alapján úgy tűnik, a második világháború után Budapestre bevándorló fiatal lányok közül azoknak sikerült nemcsak megkapaszkodni, de integrálódni is a helyi társadalomba, akik mind egyéni, mind csoportorientált bevándorló stratégiaikat alkalmazták. Nagyvárosi mindennapjaikban új kapcsolatokat építettek ki, és nemcsak ahhoz a csoporthoz kötődtek, amelynek tagjai segítették őket a letelepedésben. Identitásukat erősen kötik Budapesthez, többen közülük évtizedek óta ugyanabban a kerületben, Óbudán élnek. Sokkal ambiva-

61 Interjú K. Györggyel és K. Györggyel – 2002. november 30. 98.

62 Interjú B. Antallal és Antalnéval. (S. Vilmosné sógorával és hűgával) – Mezőtúr, 2002. október 12. 4., Interjú S. Lajossal és S. Lajosnéval (T. Károlyné unokatestvérével és annak feleségével) – Túrkeve, 2002. október 11. 5.

63 Interjú S. Sándorral – Túrkeve, 2002. október 10. (Az interjút készítette: Őrsi Julianna, Szendrei Eszter és Tóth Eszter Zsófia.)

64 Interjú S. Józsefnével, S. Máriával, S. Hajnalkával. (K. Györgyné nővérel és két lányával) – Zalaszöntgrót 2002. december 8. 17.

65 S. Sándor hegesztőnek tanult, ahogy ma is büszkén emlegeti a MÁV alkalmazottjaként beutazhatta az egész országot. Hazatérte után Túrkevén az AFIT-ban szintén hegesztőként dolgozott nyugdíjazásáig. B. Antalnak Budapesten tanult szakmája (vízvezetékyszerelő és gázkészülékjavító) tette lehetővé, hogy másodállást vállaljon, majd maszekként dolgozzon.

lensebbnek tűnik viszonyuk szülőföldjükhöz. Annak ellenére, hogy szívesen mesélnek olyan történeteket, melyek gyermekkoruk színtereire kötődnek, és tartják a kapcsolatot otthonélő rokonaikkal is, vissza már nem költöznének. Elbeszéléseik alapján úgy tűnik, életútjuk egyik alappilléreinek tartják sikeres bevándorlásukat a fővárosba.

Azok a családtagjaik, akik visszavándoroltak, életút-elbeszéléseikben többnyire olyan emberként ábrázolják magukat, akik transzformálni tudták a nagyvárosban szerzett ismereteiket szülőföldjükön. Bár a velük készített interjúkban a nagyvárosi életnek inkább a taszító, mint vonzó jelenségeit idézték fel, többek számára a budapesti évek felejthetetlen kalandot jelentenek. Míg a nagyvárosi társadalomba integrálódott nőknek a szülőföld inkább a távoli gyermekkort szimbolizálja, addig a visszavándoroltak között a nagyváros többeknek a gondtalan ifjúságot jelképezi.

Melléklet

Az interjúalanyok rokonsági viszonyai

F. család – Túrkeve

- T. Károlyné F. Teréz (*1927) Budapesten él
- F. József (*1931) – T. Károlyné öccse, Túrkevéen él
- Sz. Sándorné F. Erzsébet (*1934) – T. Károlyné húga, Leányfalun él
- S. Lajos (*1928) – T. Károlyné unokatestvére, Túrkevéen él
- S. Lajosné (*1932) – T. Károlyné unokatestvérnek a felesége, Túrkevéen él

B. család – Mezőtúr

- S. Vilmosné B. Mária (*1931) Budapesten él
- B. Antalné B. Teréz (*1939) – S. Vilmosné húga, Mezőtúron él
- B. Antal (*1944) – S. Vilmosné sógora, Mezőtúron él

G. család – Zalaszentgrót

- K. Györgyné G. Erzsébet (*1932) Budapesten él
- S. Józsefné G. Teréz (*1930) – K. Györgyné nővére, Zalaszentgróton él
- S. Mária (*1958) – S. Józsefné G. Teréz lánya, Zalaszentgróton él
- S. Hajnalka (*1973) – S. Józsefné G. Teréz lánya, Zalaszentgróton él

FORRÁSOK

Interjúk

Nők Lapja 1969. április 26.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Benda Gyula 1999: Budapest társadalma 1945–1970. In: Fokasz Nikosz – Örkény Antal (szerk.) *Magyarország társadalomtörténete 1945–1989*. III. kötet, Budapest, 8–31.
- Brettel, Caroline B. 1996: Women are migrants too. In: Gmelch, George – Zenner, Walter P. (eds.) *Urban Life. Readings in Urban Anthropology*. Illionis, Waveland Press 245–258.
- Darvas Pálné et al. (szerk.) 1988: *Kossuth-díjasok és állami díjasok almanachja 1948–1985*. Budapest

- Dausien, Bettina 2000: Migration – Biographie – Geschlecht. Zur Einführung in einen mehrwertigen Zusammenhang. In: Dausien, Bettina et al (Hrsg.) *Migrationsgeschichten von Frauen. Beiträge und Perspektiven aus der Biographieforschung. Werkstattberichte des IBL*. Universitaet Bremen, 9–24.
- Fejős Zoltán 1993: A chicagói magyarok két nemzedéke. 1890–1940. Az etnikai örökség megőrzése és változása. Budapest
- Gmelch, George 1996: Migration and Adaption to City Life. In: Gmelch, George – Zenner, Walter P. (eds.) *Urban Life. Readings in Urban Anthropology*. Illionis, Waveland Press, 188–195.
- Gyáni Gábor 1983: *Család, háztartás és a városi cselédség*. Budapest
- Gyáni Gábor 1997: A cselédkép változatai a századfordulón. In: Nagy Beáta – S. Sárdi Margit (szerk.) *Szerep és alkotás: női szerepek a társadalomban és az alkotó művészetben*. Debrecen
- Gyáni Gábor 2002: '56-os menekültek emlékező stratégiái. In: Kanyó Tamás (szerk.) *Emigráció és identitás. '56-os magyar menekültek Svájcban*. Budapest, 135–148.
- Herzberg, Heidrun – Igersky, Sabine 2000: Ehe im fremden Land. Eine Wendezeit für Migrantinnen? In: Dausien, Bettina et al (Hrsg.) *Migrationsgeschichten von Frauen. Beiträge und Perspektiven aus der Biographieforschung. Werkstattberichte des IBL*. Universitaet Bremen, 118–136.
- Horváth Sándor 2000: A parasztság életmódváltozása Sztálinvárosban. *Mozgó Világ* 6. 30–40.
- Horváth Sándor 2002: *A mindennapok története Sztálinvárosban*. ELTE BTK, Disszertáció
- Katona Imre 1957: *Kubikusok*. Budapest
- Kemper, Robert V. 1996: Migration and Adaptation. In: Gmelch, George – Zenner, Walter P. (eds.) *Urban Life. Readings in Urban Anthropology*. Illionis, Waveland Press, 196–209.
- Kende Anna 2002: Testazonosság és identitás. In: Csabai Márta – Erős Ferenc (szerk.) *A test társadalmi jelentéseiről és diskurzusbeli szerepéről: Test – beszédek. Köznapi és tudományos diskurzusok a testről*. Budapest, 61–83.
- Kontos, Maria 2000: Migration als Emanzipationsprojekt? Vergleiche im Generationen- und Geschlechterverhältnis. In: Dausien, Bettina et al (Hrsg.) *Migrationsgeschichten von Frauen. Beiträge und Perspektiven aus der Biographieforschung. Werkstattberichte des IBL*. Universitaet Bremen, 169–199.
- Lampland, Martha 1995: *The Object of Labor. Commodification in Socialist Hungary*. Chicago – London, The University of Chicago Press
- Laux, Rosa Jimenez 2000: Biographische Erfahrungen und Zukunftsperspektiven älterer spanischer Migrantinnen. In: Dausien, Bettina et al (Hrsg.) *Migrationsgeschichten von Frauen. Beiträge und Perspektiven aus der Biographieforschung. Werkstattberichte des IBL*. Universitaet Bremen, 137–168.
- Lutz, Helma 2000: Migration als soziales Erbe. In: Dausien, Bettina et al (Hrsg.) *Migrationsgeschichten von Frauen. Beiträge und Perspektiven aus der Biographieforschung. Werkstattberichte des IBL*. Universitaet Bremen, 38–61.
- Morvay Judit Sz. 1981: *Asszonyok a nagycsaládban*. Budapest
- Pajo, Edith 2000: *Double Indentity. The position of US-born Latino Youth*. Université Stendhal Grenoble III. Kézirat.
- Zaborowska, Magdalena J. 1995: *How We Found America. Reading Gender through East European Immigrant Narratives*. Chapel Hill – London, The University of North Carolina Press
- Zakariás Erzsébet 2000: *Asszonyélet Erdővidéken*. Marosvásárhely